

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / *Received*: 23.11.2017 • Kabul Tarihi / *Accepted*: 29.11.2017

Hat Sanatında Bir Yazı Türü Olarak Selçuklu Sülüsü (Dini Mimari Eserler Örnekleminde Bir Değerlendirme)*

Özgür ÇETİNTAŞ

Arş. Gör.

Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları ABD.

ORCID: 0000-0001-6055-2892

ocetintas@beu.edu.tr

N. Rengin OYMAN

Doç. Dr.

Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Halı Kilim ve Eski Kumaş Desenleri ASD.

0000-0002-6379-4755

renginoyman@sdu.edu.tr

Öz

Bu çalışma hüsn-i hat sanatı tarihinde yüz yıldan fazla bir süre mimarî süsleme ve kâğıt sanatları alanında, Selçuklular -özellikle Anadolu Selçukluları- tarafından kullanılan ve "Selçuklu sülüsü" olarak adlandırılan yazı karakterini, dinî mimarî eserler örnekleminde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda dönemin dinî mimarî eserlerinden seçilen kitabelerdeki yazı örnekleri; üslûp ve şekil özellikleri bakımından çözümlenecek ve böylelikle "Selçuklu sülüsü" kavramını yapılandıran ayırt edici nitelikler ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu Devleti, sülüs yazı, hüsn-i hat, dinî mimarî, Anadolu Selçuklu mimarîsi, kitabeler.

* Bu makale, Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen 4380-D1-15 proje numaralı "13. Yüzyıl Anadolu Selçuklu Mimarisinde Selçuklu Sülüsü" adlı doktora tezinden yola çıkılarak hazırlanmıştır.

Seljuks Thuluth As A Type Of Articles in Line Art (The Example of Religious Architectural Works)

Abstract

The main goal of study is to evaluate that the writing character, called Seljuks thuluth, which is used by the Seljuks, especially the Anatolian Seljuks, in the area of architecture, ornamentation and paper arts for more than a hundred years in the history of “hüsn-i hat art”, in the sample of religious architectural masterpieces. To achieve the purpose of the study that the sample of text, which selected from the religious architectural works of that period, is going to be analysed according to stylistic and shape characteristics, and thus reveal the distinctive qualities that the Seljuks thuluth concept.

Key words: Anatolian Seljuk State, thuluth script, hüsn-i hat, religious architecture, Anatolian Seljuk’s architecture, inscriptions.

GİRİŞ

Medeniyetin en önemli icatlarından biri olan yazı, keşfedildiği tarihten itibaren şekil değişiklikleri göstermiş ve gelişerek günümüze ulaşmıştır. Tarih boyunca pek çok değişikliğe uğrayan yazı, zaman içinde sanatsal bir kimlik de kazanarak doğu ve batı medeniyetlerinde kendine önemli bir yer edinmiştir. Batı medeniyetlerinde “kaligrafi” adıyla tarif edilen güzel yazı yazma sanatı İslâm medeniyetinde “hüsn-i hat” adını almıştır.

Müslüman toplumlarda oldukça kıymet verilen bir sanat dalı olan hüsn-i hat, usta hattatların elinde şekillenerek, çeşitli tür ve ekollere ayrılmış, mimarîden günlük kullanıma birçok alanda yer bulmuştur.

Yapılan araştırmanın amacı Anadolu Selçukluları döneminde özellikle abidevî mimarîde kullanılan yazı karakterinin kendine özgü ölçü ve kompozisyon özellikleriyle diğer yazı türleri arasında farklı bir yerde konumlandırılmasını ve kendine ait bir adla sınıflandırılmasını sağlamaktır. Bu sayede pek çok araştırmacı tarafından “Selçuklu neshi” veya “kûfi neshi” olarak adlandırılan Selçuklu sülüsünün, hüsn-i hat sanatı bağlamında kendine ait karakter özelliklerinin belirlenmesi ve diğer yazı türlerinden ayrı bir tür olarak değerlendirilmesini hedeflenmektedir. Belirlenen bu hedef doğrultusunda Anadolu Selçuklularının mimarî alandaki en güzel örneklerini gördüğümüz 13. Yüzyıl dinî mimarî eserlerinden bazıları incelenmiştir. İncelenen eserler, 13. Yüzyıl Anadolu Selçuklu mimarî, tezyinat ve yazı estetiği anlayışını temsil edebilecek nitelikte eserlerdir. Mimarî eserler seçilirken ağırlık camilerden yana tercih edilmiştir. Camilerin yanı sıra en özenli hüsn-i hat eserlerinin görüldüğü medreselerden de örnekler verilmiştir.

1. Konya Akçagızlenmez Camii
2. Ankara Arslanhane Camii
3. Niğde Alâeddin Camii
4. Kayseri Sıraceddin Medresesi
5. Sivas Çifte Minareli Medrese
6. Konya Alâeddin Camii

makalenin örneklemini oluşturmaktadır. Bu mimarî eserlerin seçilmesinin en önemli sebebi, bu yapıların gerek işlev gerekse tezyinat bakımından en çok özen gösterilen türde eserler olmaları ve inşa edildikleri dönemin en güzide yapıları olmalarıdır.

ANADOLU SELÇUKLU DİNÎ MİMARÎSİNDE YAZI: SELÇUKLU SÜLÜSÜNÜN TARİHSEL KÖKENİ

Yazının dekoratif eleman olarak kullanılışı Selçuklulara gelinceye dek hemen hemen bütün İslâm mimarîsinde görülmektedir.

Yapıların yazıyla süslenmesi düşüncesi yeni değildir, ancak bunun İslâm dünyasında kullanılan ölçeği ve kapsamı çok ileri seviyelere ulaşmıştır. Daha

yakından bakıldığında, camileri bezemek için kullanılan süslü mozaik motifler mutlak biçimde abidevî yazıyla yazılmış dinî içerikli yazılardır¹.

Özellikle dinî mimarîde yazı dıştan içeriye olmak üzere; portallerde, minarelerin şerefe altı kuşaklarında, kapı ve pencerelerin niş ve alınlıklarında, mimarî elemanları birbirine bağlayan yüzeyler üzerinde kuşaklar halinde kullanılmıştır. Ayrıca taşınabilir eşya olan minber, Kur’an rahle ve sandıklarında, şamdanlarda, sandukalar üzerindeki çeşitli yazı bezemeleri ana formları güçlendirmekte, tamamlamaktadır. Resim ve heykel, erken dönem İslâm mimarîsinde görülmesine rağmen gelişmemiştir. Bazı yapıtlarda yer yer yazı ile birlikte figürler de kullanılmıştır. Fakat yine de figürün yerini yazı almıştır.

Kur’an’da, resmi yasaklayan bir ayete rastlanmamaktadır. Ancak Araf Sûresi (3, 138, 148 ve 155. ayetler), Zümer Sûresi (3, 8, 11, 17, 38, 43 ve 45. ayetler) ve En’am Sûresi (41, 71 ve 74. ayetler) putperestliği yasaklamaktadır.

Tanrısal, kutsal varlıkların resimlerinin yapılmasını yasak eden, insan dramının figüratif özelliklerinin anlatımına izin vermeyen yalnız hadislerdir. Bu hadislerin güvenilirlik dereceleri kesinlikle bilinmemektedir. İlk İslâm yapıtları arasında bulunan Kasr-el Hayr’ın (M.S. 724) cephesindeki heykeller, Kuseyr Amra’nın (M.S. 715) hamamında görülen kadın figürleri, Samarra şehri kazılarında çıkarılan insan ve hayvan resimleri ulaşabildiğimiz örneklerdir².

Divriği Ulu Camii yanındaki darüşşifanın cephesinde iki insan başı seçilmektedir. Bunlar gerici ve tutucu akımların kuvvetlendiği devirlerde tahrip edilmiş ve bugün ne yazık ki tanınmayacak, görülemeyecek duruma gelmişlerdir. İslâmlıkta geliştirilmiş, olgunlaştırılmış olan anıtsal yazı, sağlam biçim ve oran temellerine dayanmaktadır. İslâm yazısında ölçü, çeşitli büyüklüklerde kullanılan kalem veya kamış kalınlığı ile kesinlik kazanmaktadır (Fotoğraf 1.). Uzunluğu kalem ağzının genişliğine bağlı olan nokta; harflerin yükseklik, genişlik ve olgunluğu için en kesin ölçüdür.

İlk İslâm devirlerinde kullanılmaya başlanan kûfi yazı ilk çıkışında kitap yazısı olarak satır yazısı biçiminde gelişmiş ve mimarîye de aynı şekilde geçmiştir³.

Selçuklu Sülüsünün Ortaya Çıkışı

Anadolu Selçukluları devrinde zirve noktasına ulaşan Selçuklu sülüsünün ve Anadolu Selçuklu sanatının köklerini Karahanlı ve Büyük Selçuklu üslûbunda aramak yerinde olacaktır. Bilindiği gibi XI. yüzyılda kurulan Selçuklular, Suriye’den Semerkand’a kadar oldukça geniş bir coğrafyada hüküm sürmüşlerdir. 1037 yılında kurulan Büyük Selçuklu Devleti’nden 1075’de resmen ayrılarak bağımsızlığını ilân eden Anadolu Selçuklu devleti, devraldığı sanat ve estetik

¹ Mary Hollingsworth; *Dünya Sanat Tarihi*, İnkılâp Yayınları, İstanbul- 2009, s.116.

² Metin Şahinoğlu; *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazının Dekoratif Eleman Olarak Kullanılışı*, İstanbul- 1977, s. 12-14.

³ Metin Şahinoğlu; *a g e*, s. 15.

anlayışını, egemen olduğu kültür ve medeniyetlerin sanatıyla birleştirerek kendi üslubunu oluşturmuştur.

Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devleti zamanında gelişimini sürdüren kervansarayların en eskisi “ribat” adıyla Karahanlılar döneminde inşa edilmiştir. Buhara-Semerikand yolu üzerindeki M. 1152 tarihli Ribat-ı Melik (Fotoğraf: 2), bu dönemin en önemli yapıları arasındadır. Tuğla örgülü portalinde öne çıkan sekiz köşeli yıldız motifî ve sivri kemer bordüründe yer alan kûfî hattı Anadolu Selçukluları zamanında da gelişerek kullanım alanı bulmuştur.

Karahanlılar döneminin bir diğer önemli yapısı ise Buhara’da XII. yüzyılda inşa edilen Muğak Attari Camii’dir (Fotoğraf 3). Bu yapının cephe düzeninde tuğla süslemelerle oluşturulan sekizgen geçmeler ve yine tuğlalarla yapılan iki şeritli örgü ve diğer geometrik düzenlemeler Anadolu Selçukluları döneminde de kullanılmıştır. Bu camide karşımıza çıkan kûfî neshî türündeki yazı karakteri ise Anadolu Selçukluları zamanında geliştirilerek Selçuklu sülüsünün temelini oluşturmaktadır.

Karahanlılardan devraldığı mirasla kendi sanat zevkini oluşturan Büyük Selçuklu Devleti, İran’da ve Türk mimarisinde daha önce başlayan gelişmeleri de sentezleyerek, anıtsal bir mimarî anlayış yaratmış; böylece bütün İran ve Orta Asya’da avlulu, dört eyvanlı ve mihrap önü kubbesi ile tanınan cami tipleri görülmeye başlanmıştır. Selçukluların mimarî alanda ortaya koyduğu farklılık ahşap, çini, süsleme ve nihayetinde yazı sanatlarında da görülmektedir. Büyük Selçuklu mimarisinin en önemli örneklerinden biri olarak gösterilen Sultan Sencer Türbesi (M. 1157), kare plânı ile Karahanlı mimarisine dönüşü simgeler niteliktedir. Piramidal çatı ile örtülü yapının tuğla örgüleri arasında yer alan firuze renkli çiniler, Selçuklu sanatının tipik özelliklerindedir. Tuğla örgü ile oluşturulan geometrik desenler, firuze ağırlıklı çini mozaik süsleme Anadolu Selçukluları döneminde de geliştirilerek kullanılacak; hatta Beylikler Dönemi ve erken dönem Osmanlı mimarisinde bile bu etkiler gözlenecektir.

Anadolu Selçuklu Devleti’nin yıkılışına kadar (1300 M.), farklı bölgelerde inşa edilen eserlerde ma’kûlî, tezyînî kûfî, muhakkak ve celi sülüs yazı türleri kullanılmıştır. Yapıların taç kapılarını, mihraplarını, kubbe kasnaklarını, pencere alınlıklarını ve minberleri süsleyen bu yazı karakterleri farklı yüzeylerde genellikle kabartma olarak işlenmiştir⁴.

Kûfî yazıdan sülüs yazıya doğru taş üzerinde bir gelişim beklenebilirken M.S. 1196 tarihli Sitti Melik (Divriği) türbesinde olgunlaşmış bir sülüs yazı görülür. Daha önce evrimini kitap yazısı olarak yapan sülüs yazının taş üzerinde birdenbire bu kadar olgun ortaya çıkış sebebini, sülüs yazı anatomisinin, kûfî yazıya oranla, taş malzeme karakterine daha uygun olmasına bağlayabiliriz. Taş üzerinde Anadolu

⁴ Abdülhamit Tüfekçioğlu; *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara- 2001, s. 14.

Selçuklu yazısını bu sülüs yazı devam ettirir. Sitti Melik'teki yazı örneği daha sonraki Anadolu Selçuklu mimarî yazılarına göre daha küçük orandaki harflerle yazılmıştır. Sonra yapılan yapıtlarda ise, yazının oranı büyümüş olup, taş köşeli kesitle değil, yuvarlak kesitle işlenmiştir. Bu teknik, yazıyı sert ve keskin olmaktan kurtarmış, yazıya akıcı ve sağlam bir görüntü sağlamıştır, Sülüs yazı, Anadolu Selçukluları yapıtlarında mimari alanda kullanımının en üstün değerini bulmuştur⁵.

“Hat ve Tezhip Sanatı” adlı eserde merhum Ali Alparslan, “Anadolu Selçuklu Dönemi celi yazısı, aynen İran'daki şekliyle devam etmiştir” demişse de bu tamamen doğru ve yeterli bir görüş değildir. Çünkü Büyük Selçuklu ile Anadolu Selçuklu celi yazıları arasında en azından istif ve harf anatomisi bakımından büyük farklılıklar vardır. 13. yüzyılda inşa edilen Divriği Ulu Camii'nin özellikle portallerindeki yazılar Anadolu Selçuklu medeniyetinin yazı sanatındaki estetik anlayışını görmek için yeterlidir⁶.

Büyük Selçuklular zamanına kadar abidevî yapıtlarda kullanılan yazı türü kûfi hattı idi. Büyük Selçuklular kûfi hattı üzerinde yaptıkları değişikliklerle bu yazıyı anıtsal mimarîde kullanılabilir hale getirmişlerdir. Selçuklular devrine kadar kitap sanatlarında sıklıkla kullanılan muhakkak ve reyhanî hatları yavaş yavaş yerini sülüs ve nesih yazıya bırakmışlarsa da 15. yüzyıla kadar kullanılmaya devam etmişlerdir. Türk hat sanatı ekolünün ortaya çıkmasıyla (Şeyh Hamdullah ekolü – 14. yüzyıl) sülüs ve nesih yazılar artık nihaî diyebileceğimiz ölçülerine kavuşmuş; muhakkak ve reyhanî hatları terk edilmeye başlanmıştır.

Özellikle 12 ve 13. yüzyıllar, Anadolu Selçukluları eliyle anıtsal mimarîde “Selçuklu sülüsü” adı verilen yazının geliştirildiği ve dinî yapıların neredeyse tüm elemanlarında (minber, mihrap, minber kapısı, alınlık panoları vd.) kullanıldığı dönemlerdir. Bu yazıyı kendisinden önceki ve sonraki dönemlerde kullanılan yazılardan ayıran belirgin özellikleri vardır. Araştırmaya konu olan mimarî eserler incelenirken Selçuklu sülüsünü diğer yazılardan ve özellikle kendine en çok benzeyen yazı karakteri olan celi sülüsten ayıran detaylardan bahsedilecek; farklılıklar ortaya konulacaktır. Yazı sanatına dair bir eser incelenirken nelere dikkat edilmesi ve yazı üslupları arasındaki farklılıkları görmeyi kolaylaştırmak açısından bir sonraki bölümde bazı detaylara değinilmiştir.

Selçuklu Sülüsünün Özellikleri ve Farklılıkları

Selçuklu sülüsü öncesinde mimarîde kûfi hattı, kâğıt üzerinde ise muhakkak ve reyhanî hatları kullanılmıştır. Bu yazılardan kûfi hattı, diğer tüm yazıların çıkış noktası olarak düşünülmüş ve kronolojik olarak da onlara öncülük etmiştir. Köşeli hatları, keskin çizgileriyle sert bir karaktere sahip olan kûfi hattı, kendi içerisinde ölçülere sahip, harflerin birbiri ile olan bağlantılarında belirli ilkelere dayanan ve anatomisi itibarıyla kaleme yazılmaya pek müsait olmayan bir hüsn-i hat çeşididir.

⁵ Metin Şahinoğlu; *a. g. e.*, s. 24.

⁶ Suut Kemal Yetkin; *İslam Sanatı Tarihi*, Ankara- 1954, s.31.

Kûfî yazı, kullanıldığı zamanlarda gelişmeler göstermiş, türlere ayrılmış ve uygulandığı zemine göre bu yazı için araç gereçler geliştirilmiştir. Miladî 7. asrın sonlarına kadar Arap yazısında değişikliğe gidilmemiş; ancak bu tarihlerde noktalama ve harekeleme işlemlerine ihtiyaç duyulmasıyla birlikte farklı yazı materyallerine de ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaçların ortaya çıkmasıyla birlikte yazıda çeşitlilik artmaya başlamıştır. Bu durumda kûfî yazı artık kâğıt üzerinde kullanılmaktan çekilmiş; yerini daha yumuşak hatlara, daha kıvrak bağlantılara ve daha çok ritme sahip olan muhakkak ve reyhanî hatlarına bırakmıştır.

Bu iki yazı türü birbirine çok benzemekle birlikte bazı detaylarla birbirinden ayrılmaktadırlar. Kûfî yazıya göre çok daha yuvarlak hatlara sahip olan bu iki karakter, içerisinde çanaklar, küpler, karınlar diye tabir edilen dairevî çizgiler barındırmaktadırlar. Özellikle elif (ل), lam(ل) gibi dik harfler kûfî hattının keskin izlerini taşısa da yine bu harflerde bulunan zülfeler ve hafif “s” kıvrımlarıyla kûfiden kolaylıkla ayırt edilebilmektedirler. Kûfî yazıda bulunmayan zülfeler muhakkak ve reyhanî yazıya ait harflerde bulunur ve belli ölçülere göre yapılmaktadır.

Selçuklu sülüsü, yapısında muhakkak ve reyhanî hatlarına göre daha çok hareket barındırmaktadır. Sülüs yazının ana kaidesi olan 1/3 ölçü sistemi harflerin eni, boyu, derinliği, yuvarlak ve düz çizgilerin dağılımı gibi tüm ana elemanlarda kendini göstermektedir. Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Dönemlerinin mimarî anlayışı da bu 1/3 sistemiyle tam olarak örtüşmektedir. Yapıların taç kapılarındaki yüksek çıkıntılar, binaların genel olarak 1/3 orantısına uygun plânları bu dönemin tipik özelliğidir.

13. yüzyıla ait bir kitabede kullanılan harflerin anatomik yapıları günümüz celi sülüsüne oldukça yakındır. Ancak aynı yazı (Fotoğraf: 4.) incelendiğinde mim (م), vav (و) gibi gözlü harflerin oldukça keskin dönüşlere sahip olduğu, ha (ح) gibi günümüzde oldukça kıvrımlı yapılan harflerin ise Selçuklu sülüsünde daha düz ve sert karakterli yazıldığı görülmektedir. Aynı harf formları kullanılarak yazılan “Mahmud” ismini oluşturan çizgilerin ölçülerinde, kıvrımlarında, dönüş ve bağlantı noktalarında bariz farklar ortaya çıkmaktadır (Fotoğraf: 1). Bu durum, Selçuklu sülüsünün veya günümüzde kullanılan celi sülüs ölçülerinin hatalı olduğunu göstermemekte; ancak kullanıldığı devrin estetik anlayışı ve sanat seviyesi bakımından farklılıkları ortaya koymaktadır.

DİNÎ MİMARÎ ESERLER ÖRNEKLEMİNDE SELÇUKLU SÜLÜSÜ

Konya Akçagizlenmez (Hacı Ferruh) Camii

i. Yapının Adı: Akçagizlenmez Camii. Hacı Ferruh Camii ve Taş Camii adlarıyla da bilinmektedir.

ii. Bulunduğu Yer: Konya il merkezine bağlı, Aksine Mahallesi Taş Cami Caddesindedir.

iii. Yazı Karakteri: Kitabeler Selçuklu sülüsü ile yazılmıştır.

iv. Tarihçesi ve Bugünkü Durumu: Yapının inşa kitabesi yer yer yıpranmış olsa da İzzeddin Keykavus zamanında, H. 612 (M. 1215) yılında Abdullah oğlu Hacı Ferruh tarafından yaptırılmıştır. Dış duvarda yer alan kitabesine göre yapının mimarı Güneş oğlu Kayserili Ramazan’dır.

Caminin çöken kubbesi yakın zamanda halk tarafından tekrar yapılmıştır. Tek mekânlı ve son cemaat yeri olan bir yapıdır. Doğru duvarındaki iki pencere iç mekânı aydınlatmaktadır. Kapıdan itibaren beşik tonozlu bir girişe sahiptir ve kapının iki yanında birer mihrapçık yer almaktadır. Binanın cepheleri ve harim kısmı kesme taşla kaplıdır.

Anadolu Selçuklu mescitleri arasında kesme taşla kaplı tek mescit olma özelliğine sahiptir. Aynı zamanda Selçuklu taş ustalığının güzel bir örneği olan yapının, cephesinde kabartma motifler arasında yine kabartma olarak sekiz köşeli yıldız motifleri de görülmektedir.

v. Kitabeler: Akçagizlenmez Camii’nde, usta (Fotoğraf: 5) ve inşa (Fotoğraf: 6) kitabesi olmak üzere iki kitabe bulunmaktadır. Usta kitabesi oldukça sade ve celi (iri) bir yazıyla yazılmıştır. Kitabenin Arap harfleriyle yazılışı, günümüz Türkçesi ile okunuşu ve anlamı şöyledir;

1 عمل رمضان

2 بن كئش

1. Amile Ramazan

2. Bin Güneş.

Bu kitabe, “Güneş oğlu Ramazan yaptı” şeklinde tercüme edilebilir.

Dört kelimeden oluşan sade bir kitabe olmasına rağmen, okutucu ve tezyini işaretler görülen bu kitabenin dikkat çeken bir diğer yanı “Güneş” kelimesinin sonundaki “şın/ش” harfine ait üç noktanın, olması gerektiği gibi harfin üzerine değil altına konmasıdır. Harfin üstünde noktaları yerleştirmek için yeterli boşluk olmasına karşın, noktaların alta alınması sık rastlanan bir durum değildir. Noktaların olması gereken üst boşluk ise tezyini bir işaret olan “tirfil” işaretiyle doldurulmuştur. Bu işaretin okutucu herhangi bir anlamı olmamakla beraber, kompozisyon içerisindeki boşlukları dengelemek için kullanılmaktadır.

Yapının tarihini de içeren inşa kitabesi Selçuklu sülüsü ile beş satır halinde yazılmıştır. Yatay silmelerle satırların ayrıldığı kitabe, beyaz mermer üzerine kabartma olarak işlenmiştir.

Sol üst köşesi tahrip olan kitabenin bu bölümünde ne yazıldığını okumak imkânsızdır. Buna göre kitabenin Arap harfleriyle yazılışı, günümüz Türkçesi ile okunuşu ve anlamı şöyledir;

1 في أيام الدولة السلطان علاء الد
2 نيا و الدين أبو الفتح كئكاؤس بن كئخسرو بز
3 هان أمير المؤمنين أمر هذا المسجد العبد ا
4 لضعيف المحتاج إلى رحمة الله الحاجي

5 فَرُخٌ فِي أَوَّلِ رَجَبِ سَنَةِ إِثْنَا عَشَرَ سِتِّمَآيَه

1. Fî eyyâmi'd-devleti's-sultânü alaed'dü-
2. nyâ ve-d-dîni ebu'l-feth Keykâvus bin Keyhusrev bur-
3. hân emîr el-mü'minîn emere haze'l-mescid el-abde'z-
4. za'îfe'l-muhtâce ilâ rahmet'illâhi el-hâc
5. Ferruh fî evvel-i receb senet'i isna aşera sitti mi'e.

“Dinin ve dünyanın devletli sultanı, fetih babası, Emirü'l-mümininin burhanı, Keyhüsrev oğlu Keykavus'un zamanında 612 yılı Recebi'nin başlangıcında, Allah'ın rahmetine muhtaç, zayıf kulu Hacı Ferruh, bu mescidin yapılmasını emretti.”

vi. Yazının Hüsn-İ Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi: Usta kitabesindeki “Güneş” kelimesinin son harfine ait üç noktanın normalde olması gerektiği gibi harfin üzerine değil, altına konması kitabenin hüsn-i hat sanatı bakımından incelenen diğer kitabelerden farklı olduğunu göstermektedir. Bu tip bir noktalama, mağribi yazılarda görülmüştür. Anadolu Selçukluları devrinde sıkça karşımıza bir durum değildir.

İnşa kitabesinin ilk satırının baş kısmı ile dördüncü satırının baş kısmında bulunan rumi tepelik motifleri, Anadolu Selçuklu dönemi kitabelerinde yer yer karşımıza çıkan özelliklerdendir. Yine inşa kitabesindeki zülfeli harflerin zülfelerinin rumi motifine benzer şekilde yapılması da Selçuklu sülüsünün karakteristik bir özelliğidir.

Ankara Arslanhane Camii

- i. Yapının Adı:** Arslanhane Camii.
- ii. Bulunduğu Yer:** Ankara Samanpazarı Arslanhane Mahallesi'nde Atpazarı Yokuşu üzerinde yer almaktadır.
- iii. Yazı Karakteri:** Arslanhane Camii'ne ait tüm kitabeler Selçuklu sülüsünün ve kûfi neshinin mükemmel örnekleridir.
- iv. Tarihçesi ve Bugünkü Durumu:** Selçuklu ve Beylikler devrinde özellikle Orta ve İç Batı Anadolu'ya özgü bir cami tipi olarak gelişen, ahşap direkli ve içten düz ahşap tavanlı camiler arasında Ankara Arslanhane, diğer adıyla Ahi Şerafeddin Camii en başarılı ve yayınlara en fazla konu olan örneklerdendir⁷. Cami Anadolu'ya özgü, Selçuklu devrinde sık rastlanan uzunlamasına bazilikal planlı ve beş dikey sahnınlıdır. Orta sahnın yan sahnınlardan biraz daha yüksek ve geniş tutulmuştur⁸.

Mabedin minberindeki kitabede bulunan tarihten 689 H. tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Mabet gayrı muntazam taşlarla yapılmıştır. Yapıda eski devirlerin inşa malzemesinden bolca istifade edilmiştir. Mabedin üç kapısı vardır. Kible

⁷ Gönül Öney; *Ankara Arslanhane Camii*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara- 1990, s. 1.

⁸ Gönül Öney; *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, İş Bankası Yayınları, Ankara- 1992, s.253.

kapısının söveleri ve üstü mermerden yapılmıştır. Üstündeki skalaktitler kapıya bir tak manzarası vermektedir. Kalın minaresi de devrinin hususiyetlerini taşımaktadır. Minarenin alt kısmına kadar olan kısmı tamamen taşla, üstü tuğla ile yapılmıştır. Yer yer yeşil ve mavi çinilerle süslediği kalan izlerinden anlaşılmaktadır⁹. Yapının dış yüzeyleri oldukça sade bir görünüme sahiptir. Roma döneminden kalma devşirme taşlar dışında fazla bir hareketlilik görülmez. Camiye Arslanhane adı verilmesinin sebebi ise caminin doğu duvarında yer alan aslan figürlü heykellerdir.

Arslanhane Camii, iç mihrabında kullanılan gerek çini süslemeleri, gerekse bu süslemeler arasındaki Selçuklu sülüsü yazıları bakımından, Anadolu Selçukluları dönemi sanat anlayışını yansıtan tipik bir Selçuklu mimarisi örneğidir. Çini süslemelerin oluşturulmasında kullanılan geometrik kesimli parçaların hem form hem patlıcan moru ve türkuaz renkleri; Kubadabad Sarayı, Konya Sırçalı Medrese mihrabı gibi bazı yapılarıdaki süsleme ile büyük benzerlik gösterir. Ayrıca Arslanhane Camii'nin mihrap yazı stilleri de Konya Alaaddin Camii mihrabı ile neredeyse aynıdır. Mihrapta uygulanan celi nesih olarak adlandırabileceğimiz yazı, daha erken dönem mimarî eserlerde kullanılan kufi yazının bir alternatifi ve çeşitlemesi olarak ortaya çıkmış, iç mekânlarda daha çok süsleme ile iç içe kullanılmıştır. Burada güzel bir örneğini gördüğümüz kufi yazı; zemininde bulunan bitkisel ve geometrik desenlerle kaynaşarak bir bütün oluşturmaktadır.

v. Kitabeler: Arslanhane Camii'nin minber ve mihrabındaki kitabelerin tamamı Selçuklu sülüsü ile yazılmıştır. Minberde usta kitabesi ve bir dua kitabesi bulunmaktadır. Minber alınlık panosu iki parçadan oluşmaktadır. Üstteki pano kendi içinde iki satır olarak düzenlenmiştir. Altteki tek satır yazı ayrı bir pano içerisine alınarak üstteki iki satırdan ayrılmıştır ancak anlam bütünlüğü bakımından incelendiğinde üstteki yazıların devamı niteliğinde olduğu görülmektedir.

Mihraptaki kitabenin yazılışı ve günümüz Türkçesi ile çevirisi şöyledir;

1 عَمْرَ الْجَامِعِ الْمُبَارَكِ فِي أَيَّامِ السُّلْطَانِ الْأَعْظَمِ عِيَاثِ الدُّنْيَا وَالدِّينِ أَبِي الْفَتْحِ مَسْعُودِ بْنِ كَيْكَاوُسَ خَلْدَةَ اللَّهِ سُلْطَانَهُ

2 بِتَوْفِيقِ رَبِّ الْأَنْامِ الْإِخْوَانَ صَاحِبِ الْفُتُوَّةِ وَالْمُرُوءَةِ مَدَّ اللَّهُ عَمْرَهُمَا فِي شُهُورِ سَنَةِ تِسْعِ وَثَمَانِينَ وَسِتِّمِائَةٍ

Altteki tek sıra yazı ise;

خَالِصَالَهُ تَعَالَى وَطَلِبَا لِمَرْضَاتِهِ تَقَبَّلَ اللَّهُ مِنْهُمَا الْحَسَنَاتِ وَتَجَاوَزَ عَنْهُمَا السَّيِّئَاتِ

1 Umira el-câmiu'l-mübarekü fi eyyâmi's-sultâni'l-a'zâm gıyâsi'd-dünyâ ve'd-dîn Ebi'l-fethi Mes'ûd bin Keykâvus halledallahü sultânehu.

⁹ İbrahim Hakkı Konyalı; *Ankara Camileri*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara- 1978, s. 18-22.

2 Bitevfiki rabbi'l-enâm el-ihvan sahib el-fütüvveti ve'l-mürüvveti meddellâhü 'umrehumâ fi şuhûrî seneti tis'in ve semânîn ve sitti mi'e.

Hâlisân lillâhi tealâ ve taleben li-merzatihî tekabbellallahü minhume'l-hasenâti ve tecâvez 'anhumâ es-seyyiâti.

“Bu mübarek cami Ulu Sultan, dünya ve dinin yardımcısı fetih sahibi, Keykâvus oğlu Mes'ud – Allah saltanatını daimi kılsın- zamanında mahlûkâtın Allah'ı, yüce yaratıcının yardımı ile fütüvvet ve mürüvvet sahibi kardeşler tarafından - Allah ömürlerini uzun eylesin- 689 senesinde yaptırıldı.“

Alınlığın üst kısmındaki girift halde bulunan ilk parçanın altındaki ikinci panonun Türkçesini M. Zeki ORAL, “Anadolu'da San'at Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeler ve Tarihçeleri” adlı eserinde şöyle tercüme etmiştir;

“(H.) 689 senesinde Allah için salih niyetle ve O'nun rızasını kazanmak için yaptırdı. Allah onların bu hayırlı işlerini kabul buyursun, günahlarını bağışlasın.¹⁰”

Bizim görüşümüze göre son satırı şöyle tercüme etmek daha anlamlı olacaktır;

“(H.) 689 senesinde Allah için salih niyetle yaptıkları bu hasenâtı Allah kabul buyursun ve onların günahlarını bağışlasın.”

Minberle ilgili önemli bir ayrıntı olarak 2005 yılına kadar alınlık kısmında bulunan kitabe o tarihte kırılarak çalınmış ve günümüzde yerini oldukça çirkin bir kitabeyle bırakmış olması zikredilebilir.

Minberde dikkati çeken bir diğer önemli bir diğer ayrıntı da usta kitabesi ve sol gergide bulunan dua kitabesidir (Fotoğraf: 7). Mihraptaki yazı kuşaklarıyla aynı dönemde ve muhtemelen aynı hattat eliyle yazıldığı anlaşılan bu iki kitabe de Selçuklu sülüsünün güzel bir örneğidir.

Bu kitabenin yazılışı ve tercümesi şöyledir;

أُمَّةٌ مُّذْنِبَةٌ وَرَبِّ غَفُورٌ

“Ümmetün müznibetün ve Rabbün ğafûrun”.

“Ümmet kusurludur, Rab bağışlayıcıdır”.

Bu kitabe incelendiğinde cümle başındaki elif harfinin zülfesi ilk dikkati çeken unsurdur. Bu zülfe, kufi yazıda görülen tarzda yapılmıştır. Cümle içerisinde tekrar eden “he” (هـ) ve “vav” (و) harflerindeki benzerlik yazıyı hazırlayan hattatın ve diğer kitabede adı geçen -neccar=ağaç işleriyle iştigal eden sanat erbabı- Ebubekir oğlu Muhammed (veya Mehmed)'in sanatında oldukça usta olduğunu göstermektedir. Ayrıca kelime sonlarındaki “he” (هـ) harflerinin anatomisi kufi yazıyı değil; günümüz nesih, sülüs, reyhanî ve muhakkak yazılarının arketiplerini taşımaktadır.

¹⁰ M. Zeki ORAL; *Anadolu'da San'at Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeler ve Tarihçeleri*, Vakıflar Dergisi, sy. 5, Ankara- 1962, s. 52.

Minber korkuluğunun sağ tarafındaki kitabede usta kitabesi (Fotoğraf: 8) yer almaktadır. Kitabenin yazılışı, günümüz Türkçesi ile okunuşu ve anlamı şöyledir;

عَمِلَ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ النَّجَّارُ

“Amile Muhammed bin Ebubekir en-neccâr”.

“Marangoz, Ebubekir’in oğlu Muhammed yaptı”.

Bu kitabe ile ilgili olarak dikkati çeken bazı estetik hususlar vardır. Bu hususların başında “Ebubekir” isminin başındaki elif harfi gelir. Normalde ayrı yazılması gereken bu harf, kendinden sonraki “b” (ب) harfine bağlanarak yazılmıştır. Kitabe içerisinde bu harfin doğru yazılmasına engel olacak bir sıkışıklık olmamasına rağmen bu şekilde yazılmış olması o dönemde Arapçanın bilinmemesinden kaynaklanamayacağı için ancak sanatkârın tercihi olarak yorumlanabilir.

Caminin mihrabı ve yazı içeren diğer elemanları dikkatle incelendiğinde hiçbir yazım hatası görülmemektedir.

Yine bu kitabe incelenirken dikkati çeken bir diğer husus ise kitabenin başındaki “amile” kelimesinde (Fotoğraf: 9) kullanılan “lam” (ل) ve “Muhammed” (محمد) isminde kullanılan “dal” (د) harflerinin birbirlerine olan benzerliğidir. Her ikisinde de bir önceki harf “mim” (م) harfidir ve aynı bağlantı çizgisiyle bu harflere geçilmektedir. İki farklı harf arasındaki bu yakın benzerliğin kaynağı kufi hattında kullanılan bağlantı elemanlarının Selçuklu sülüsü içerisinde de varlığını sürdürdüğü ve henüz sülüs yazı karakterinin tam anlamıyla oturmadığı şeklinde yorumlanabilir.

vi. Yazının Hüsni Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi:

Arslanhane Camii'nin yazıları devrinin tüm yazı ve süsleme özelliklerini barındıran kılavuz niteliğinde bir örnektir. Minber kitabesinin çalınmasından sonra yerine konan aynalık ve aynalık üzerindeki yazı ise hat sanatının inceliklerinden yoksundur ve sakil bir görüntü sunmaktadır. Ancak mihrap yazıları ve minberdeki iki küçük kitabe onarımlar sonrasında da dönem özelliklerini koruyabilmiştir. Bu yapı, yazıları, süslemeleri, duvarlarında ve sütun başlarında kullanılan devşirme taşlarıyla dönemine ait tüm belirleyici özellikleri taşıyan nadide bir örnektir.

Niğde Alâeddin Camii

i. **Yapının Adı:** Niğde Alâeddin Camii.

ii. **Bulunduğu Yer:** Niğde Alâeddin Camii, Alâeddin Tepesi'nde iç kalenin bulunduğu tepede, şehre hâkim bir konumda inşa edilmiştir¹¹. Kitabelere göre yapının mimarları Üstad Sıddık ve kardeşi Gazi'dir. Doğu cephesindeki taç kapının üstünde yer alan inşa kitabesine göre Hicri 620, Miladi 1223 yılında yapılmıştır.

¹¹ Mehmet Ekiz; *Niğde Alâeddin Camii'nin Anadolu Selçuklu Mimarisi İçindeki Yeri ve Önemi*, (Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Niğde- 1998, s. 8.).

iii. Yazı Karakteri: Alâeddin Camii'nin inşa ve usta kitabesinde Selçuklu sülüsü kullanılmıştır. Devrinin özelliklerini taşıyan güzel bir yazı ile yazılmıştır.

iv. Tarihçesi ve Bugünkü Durumu: Eseri inşa etmek üzere seçilen bölge, kentin ticari ve sosyal hayatının merkezî hüviyetine sahip bir konumdadır ve bu da yapıya verilen önemi işaret eden önemli bir göstergedir. Farklı tarihlerde yapılan onarımlarla günümüze gelen Alâeddin Camii, özgünlüğünü büyük ölçüde korumakta ve ibadete açık durumdadır. Anadolu'nun en iyi korunmuş yapılarından biri olan cami, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir edilerek, duvarlarda ve örtü sistemlerinde harap olan taşlar yenilenmiş ve cephe duvarlarının yaklaşık yarı yüksekliğine kadar kesme taştan payandalar yapılmıştır. Kuzey – güney doğrultusunda hafif eğimli bir arazi üzerine inşa edilen cami, çok hafif çarpık planlıdır. Fakat camide önemli bir çarpıklık olmadığı gibi, arsanın durumuna göre de şekillenmiş olabilir.

Oktay Aslanapa'ya göre Niğde Alâeddin Camii, şekli ve plânı bozulmadan zamanımıza gelen ve Anadolu Selçuklularının klâsik cami mimarisinin bütün unsurlarını orijinal hali ile içinde barındıran bir eserdir¹². Dış yüzeydeki renkli taşlar abartıya kaçmadan sadece abidevî mimariyi renklendirmek için kullanılmıştır. Minare tamamen kesme taştan, tek şerefeli ve mukarnalıdır. I. Alâeddin Keykubâd tarafından yaptırılan orijinal minare olması sebebiyle de ayrıca önemlidir. Kapı söve ve kemerleri mermerdir. Oldukça sade tutulan yapının, caddeye bakan batı cephesine daha fazla özen gösterilerek dikdörtgen formlu pencereler sivri kemerli alınlıklarla dekore edilmiştir. Cephenin kuzey tarafındaki basık kemerli kapı, içerideki mahfil katına açılmakta olup buradan ahşap bir merdivenle harime inilmektedir. Kuzey cephe orta aksına yer alan cümle kapısına ise yol seviyesinden aşağıda kaldığı için taş merdivenle inilir. Profilli silmelerle dikdörtgen çerçeve içerisine alınan kapı açıklığı basık kemerlidir. Örtünün yükünü taşıyan ahşap sütunların kaidesinde korint tarzı devşirme başlıklar da kullanılmıştır. Harimin kuzey tarafında, ahşap ayaklara istinat eden mahfil yer alır. İçten bir ahşap merdivenle çıkılan mahfile, batı cephesindeki kapı ile dışarıdan da girilebilmektedir¹³.

Anadolu Selçuklu mimarisinin belirgin özelliği olan taç kapı, Alâeddin Camii'nde de oldukça öne çıkmaktadır. Kuzey portalindeki mukarnaların oluşturduğu insan silüetine benzer gölge bir tarafa bırakılacak olursa mukarnalar ve onları çevreleyen geçme motifleri ile diğer geometrik süslemeler taş işçiliğinin ne kadar ileri düzeyde olduğunu göstermektedir. Yarım dairelerle işlenen frizlerden sonra taç kapının en geniş süslemeye sahip çerçevesinde sekiz kollu yıldız motifleri bir geçme oluşturacak şekilde düzenlenmiştir.

¹² Oktay Aslanapa; *Anadolu'da İlk Türk Mimarîsi Başlangıcı ve Gelişmesi*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara- 1991, s. 35.

¹³ Dündar Mesut; “*Bor Camileri*”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Sy. 26, 2009 Güz, s.62.

v. **Kitabe:** Taç kapının kemer sırası içinde bir kitabe (Fotoğraf: 10) bulunur. Kitabe klâsik Selçuklu sülüsü ile yazılmıştır.

Üç satırlık kitabenin yazılışı, okunuşu ve anlamı şöyledir;

1” **أَمَرَ بِعِمَارَةِ هَذَا الْجَامِعِ فِي أَيَّامِ الدَّوْلَةِ السُّلْطَانِ الْمُعْظَمِ الشَّهْنَشَاهِ الْأَعْظَمِ مَلِكِ**
2 **الْمُلُوكِ الْعَالَمِ سَيِّدِ السَّلَاطِينِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ عَلَاءِ الدُّنْيَا وَالِدِينِ غِيَاثِ الْإِسْلَامِ وَالْمُسْلِمِينَ**
3 **كَيْفَبَادِ بْنِ كَيْخُسْرُوْ وَ عَزَّ وَ نَصْرَهُ الْعَبْدِ الْمُحْتَاجِ إِلَى رَحْمَةِ اللَّهِ بِشَارِهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ إِتْشَانَهُ**
مُسْتَنْبِرِ الدِّينِ بِتَارِيخِ عِشْرِينَ وَ سِتْمَايَةَ “

1. Emera bî-imâreti hâze'l câmi'i fî eyyâmî-d' devleti's-sultâni'l-muazzam eş-şehenşâhü'l-a'zam melikü

2. 'l-mülûki'l-âlem seyyidü's-selâtîni'l-Arab ve'l-Acem alâu'd-dünyâ ve'd-dîn gıyâsi'l-islâm ve'l-müslimîn

3. Keykubâd bin Keyhusrev ve azze ve nasruhû el-âbdü'l-muhtâcü ilâ rahmeti'llahi Beşâre bin Abdullah inşâehu Müstenîreddîn bi-târîhi ısrîn ve sitti mi'e.

Günümüz Türkçesiyle çevirisi şöyledir;

“İslâm'ın ve Müslümanların yardımcısı, dinin ve dünyanın gelişmesine yardım eden, Arap ve Acem sultanlarının efendisi, meliklerin meliki, şahların şahı büyük sultan Keyhusrev'in oğlu Keykubâd'ın hükümdarlığı zamanında, Allah'ın yardımına muhtaç kul Abdullah'ın oğlu Beşâre dinden nasibini umarcasına 620 (H.) yılında câminin inşası konusunda ona yardım edip onu destekledi.”

Bu kitabelerden başka yapının orta sahininde kemere yerleştirilmiş olan taş kitabe, üç satır halinde Selçuklu sülüsüyle yazılmıştır. Bu kitabede ustaların isimlerinden sonra yapının inşa tarihi verilmiştir. Kitabenin (Fotoğraf: 11) tarih satırı yıpranmış durumdadır ve net olarak okunamamaktadır. Kitabenin Arap harfleriyle yazılışı, günümüz Türkçesiyle okunuşu ve anlamı şöyledir;

1 **عَمِلَ صَدِيقُ بْنُ مَحْمُودٍ**

2 **رَحْمَةً اللَّهِ عَلَيْهِ عَمَرَ**

3 **هَذَا الْمَسْجِدَ الْمُبَارَكَ سَنَةَ ... سِتْمَايَةَ ...**

1. Amile Sıddık bin Mahmûd

2. Rahmetullâhi 'aleyhi 'ammere

3. Haze'l-mescide'l-mübâreke sene (...) sitti mi'e (...)

“Mahmud'un oğlu Sıddık'ın eseri, Allah'ın rahmeti (onun) üzerine olsun.

Bu mübarek mescidi altı yüz (...) senesinde yaptı”.

Yıpranmış olan kısım tam olarak okunamasa da burada, yapının inşa edildiği yıl olan H. 620 senesinin yazıldığı düşünülmektedir. Mihrabın üst kısmında bulunan bir diğer kitabede (Fotoğraf: 12) Rahman Suresi 26 ve 27. Âyetler yazılmıştır. İki satırlık bu kitabe Selçuklu sülüsü ile yazılmış olup, satır arası yatay

bir silme ile ayrılmıştır. Kitabenin Arap harfleriyle yazılışı, günümüz Türkçesiyle okunuşu ve anlamı şöyledir;

1 كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَ يَبْقَى
2 وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

1 Küllü men aleyhâ fânin ve yebkâ

2 Vechü Rabbike zü'l-celâlî ve'l-ikrâm.

“Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacak¹⁴.”

Bu kitabeden farklı olarak iç kısımda, mihrap kavsarasının üst kısmında (Fotoğraf: 13) bulunan iki rozet motifinin ortasında yine Selçuklu sülüsü ile kelime-i tevhid yazılıdır. Bu yazının altındaki mukarnaslarda ise “Allah” (الله) ve “el-mülkü lillâh” (المملك الله) -mülk Allah’ındır- yazılıdır.

vi. Yazının Hüsn-İ Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi: Satır araları yatay silmelerle ayrılan kitabede herhangi bir süsleme unsuru görülmemektedir. Kitabenin en çok dikkati çeken özelliği, ilk iki satırın seyrek üçüncü satırın ise oldukça sıkışık yazılmış olmasıdır. Son satırın yarısından sonrası farklı bir taş üzerine fakat aynı karakterde yazıldığı anlaşılmaktadır.

Harimin güney duvar aksına yerleştirilen mihrap ve bunun hemen batısındaki minber döneminin özelliklerini yansıtan özgün eserlerdir. Anıtsal bir görünüşe sahip olan taş mihrap içe doğru taşınılıdır. İki yandan burmalı sütuncelerle sınırlandırılan mihrabı üstten palmetler taçlandırır. Mukarnas kavsaralı nişi yanlardan geniş bir kuşak, üstten yazı kuşağı çevreler. Kuşaklar altıgen ve on iki kollu yıldızlardan oluşan geometrik motiflerle bezelidir. Üstteki iki satırlık kufi yazı kuşağı da hat sanatının güzel bir örneğini sunar. Beş kenarlı nişin köşelerinde balıksırtı desenli ve çan şeklinde başlıklara sahip sütunceler bulunur. Mihrabın batısına yerleştirilen ahşap minber, kapısındaki süslemeleriyle dikkati çeker¹⁵.

Kayseri Sıraceddin Medresesi.

i. Yapının Adı: Sıraceddîn (Seraceddîn) Medresesi.

ii. Bulunduğu Yer: Kayseri ilinin, Melikgazi İlçesi Gavremoğlu Mahallesi’nde bulunmaktadır. Yapıya ait dört satırlık kitabeden M. 1238 yılında inşa edildiği okunabilmektedir. Banisinin Seraceddîn Lala Bedir olduğu yine kitabesinden anlaşılmaktadır.

iii. Yazı Karakteri: Yapının kitabesi Selçuklu sülüsü ile yazılmıştır.

iv. Tarihçesi ve Bugünkü Durumu: Kareye yakın dikdörtgen plâna sahip bir yapıdır. Oldukça sade bir yapı olan medresenin plânına ait en sıra dışı özelliği ana eyvanıyla diğer iki eyvanın birleşmesi ve çapraz tonozla (Fotoğraf: 15)

¹⁴ A. Fikri Yavuz; *Kur'an-ı Kerîm ve Meâl-i Âlîsi*. Sönmez Yayınevi, İstanbul- 1967, s. 533.

¹⁵ Dündar Mesut, *a. g. m.*, 2009, s.63.

örtülü ana mekâna açılan üçlü bir grup oluşturmasıdır. Bu plân özelliğine Anadolu’daki diğer medreselerde rastlanmaz.

Günümüzde kitap satış yeri olarak işletilen yapının dış cephesi oldukça sadedir. Kesme taş (Fotoğraf: 14) kullanılarak inşa edilmiştir. Yine çok sık rastlanılmayan bir özellik olarak dış duvarların üst kısmında kale burçlarına benzer parmaklıklar mevcuttur. Binanın iç kısmında süsleme unsuru yer almamaktadır.

Büyük eyvan kullanımı bu yapıda taç kapının yerini almaktadır. Sayılan tüm bu farklılıklara rağmen Sıraceddin Medresesi, klâsik medrese mantığına uygun şekilde tasarlanmıştır.

v. Kitabe: Bu medreseye Küçük Hunat Medresesi adı da verilmektedir. Hunat Medresesi ile tertip ve yapı tarzı benzerliğinden binaya bu ad verilmiştir. Ancak binanın Hunat Hatun tarafından değil, Kayseri emiri Seraceddin tarafından yapıldığı portal üzerindeki dört satırlık kitabeden (Fotoğraf: 16) anlaşılmaktadır¹⁶

Günümüzde camekânlı bir muhafaza ve kamera ile korunan kitabenin yazılışı, günümüz Türkçesi ile okunuşu ve tercümesi şöyledir;

- 1 أَمَرَ بِعِمَارَةِ هَذِهِ الْمَدْرَسَةِ فِي أَيَّامِ السُّلْطَانِ
- 2 الْأَعْظَمِ غِيَاثِ الدُّنْيَا وَالدِّينِ أَبُو الْفَتْحِ كَيْخُسْرُو بْنُ
- 3 كَيْقُبَادِ قَاسِمِ الْأَمِيرِ الْعَبْدِ الضَّعِيفِ الْمُحْتَاجِ إِلَى
- 4 رَحْمَةِ اللَّهِ سِرَاجِ الدِّينِ بَدْرُ الْأَمِيرِ قَيْسَرِيَّةَ فِي سَنَةِ سِتِّ وَثَلَاثِينَ وَ سِتِّمِائَةَ

“Emera bi-imâreti hazihi’l medreseti fi eyyâmi’s-’sultâni
‘l-a’zam gıyâsü’ d-dünyâ ve’ d-dîn Ebu’l-feth Keyhusrev bin
Keykubâd Kasim el-emîr el-abdu’z-za’ifu ell-muhtâcü ilâ
Rahmetillâhî Sırâcuddîn Bedrû’l-emîr Kayseriye fi seneti sitte ve selâsîne
ve sitti mi’e.”

“Müminlerin emiri, Dünyanın ve dinin koruyucusu büyük sultan

ebu’l feth Keykubad’ın oğlu Keyhüsrev’in kardeşi

Allah’ın rahmetine muhtaç zayıf kulu Kayseri Emiri

Sıracuddin Bedr 636 (M. 1238) senesinde bu medresenin yapımını emretti.”

vi. Yazının Hüs-n-İ Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi: Oldukça sıkışık bir istifle yazılan kitabede herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamıştır. Dört satırlık kitabenin satır araları ince silmelerle birbirinden

¹⁶ Albert Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, Ankara, 1954, s. 72. Yy.

ayrılmaktadır. Genel itibarla teşrifat kurallarına uyulmakla birlikte son satırdaki tarih kısmı üst üste istiflenmiştir.

Sivas Çifte Minareli Medrese.

- i. **Yapının Adı:** Çifte Minareli Medrese.
- ii. **Bulunduğu Yer:** Sivas şehir merkezinde, Medreseler Sokağında yer almaktadır. Tam karşısında İzzeddin Keykavus Şifahanesi bulunmaktadır.
- iii. **Yazı Karakteri:** Anadolu’da yapılan en gösterişli Selçuklu devri yapılarından biri olan Çifte Minareli Medrese, aynı zamanda en çok tahribata maruz kalan yapılardandır. Tüm bu yıpranmalara karşın yapıda kullanılan yazı türü incelendiğinde devrinin özelliklerinin taşıyan Selçuklu sülüsü ile yazıldığı anlaşılmaktadır.
- iv. **Tarihçesi ve Bugünkü Durumu:** Bugün taç kapısı ayakta kalabilen yapının kapı üzerindeki kitabesinden H. 670 (M. 1271-1272) yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Kitabe oldukça yıprandığından, yapının ustasının ismi okunamamaktadır. Ancak taç kapının plânı ve işçiliği Gök Medrese, Erzurum Çifte Minareli Medrese gibi yapılarla kıyaslandığında; Sivas Çifte Minareli Medrese’nin de Kelük bin Abdullah tarafından yapılmış olma ihtimali yüksektir. Günümüzde yalnızca ön cephesi ayakta kalan yapının süsleme plânındaki benzerlik dikkate alınırsa yukarıda sayılan örneklerle benzer inşa plânı ve kat sayısına sahip olduğu düşünülebilir.
- v. **Kitabe:** Yapının abidevî taç kapısında yer alan inşa kitabesi, Selçuklu sülüsünün güzel bir örneğini yansıtmaktadır.

Abidevî taç kapı oldukça ince işlenerek süslenmiş haldedir. Kuşaklarda yer alan geometrik motifler ve bu motiflerin arasında görülen bitkisel süslemelerden sonra yine bitkisel desenlerle çevrelenmiş mukarnaslı taç kapı Anadolu Selçuklu dönemi taş işçiliğinin en güzel örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Taç kapının üstünde, dıştaki kuşaktan hemen sonra yapının ayet kitabesi (Fotoğraf: 17) yer almaktadır. Bu bölümde Tevbe sûresinin 122. âyet-i kerîmesi yazılmıştır ki bu yazı, bu medresede özellikle fıkıh ağırlıklı bir eğitimin verildiği izlenimi uyandırmaktadır. Çünkü ayetteki “li-yetefekahû” (لِيَتَفَقَّهُوْا) kaydı, İslam ilimler geleneğinde genelde fıkıh ilmi tahsil etmek ve fıkıh ilminde derinleşmek şeklinde anlaşılmıştır.

Âyetin Arapça yazılışı, günümüz Türkçesiyle okunuşu ve anlamı şöyledir;

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوْا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

Ve mâ kâne’l-mu’minûne li yenfirû kâffeten felev lâ nefere min kulli firkatini minhum tâifetun li yetefekkahû fi’ d-dîni ve li yunzirû kavmehum izâ receû ileyhim leallehum yahzerûne.

“Bununla beraber müminlerin hepsi toplanıp birden savaşa çıkmaları uygun değildir. Her kabileden büyük bir kısım savaşa gitmeli, onlardan bir kısmı da, din

ilimlerini öğrenmek ve kabileleri savaştan kendilerine döndüğü zaman, onları Allah’ın azâbı ile korkutmak için, geri kalmalıdır. Olur ki, Allah’ın azâbından sakınırlar”¹⁷.

Bu kitabenin altında, kapıyı çevreleyen mukarnasların hemen altında inşa kitabesi (Fotoğraf:18) yer almaktadır. Kapının sağ kanadından başlayıp sola doğru üç küçük şerit halinde devam eden ve mermer üzerine kabartma olarak Selçuklu sülüsü ile işlenen kitabenin Arap harfleriyle yazılışı, günümüz Türkçesiyle okunuşu ve anlamı şöyledir;

1 أَمَرَ بِعِمَارَةِ هَذِهِ الْمَدْرَسَةِ الصَّاحِبِ الْأَعْظَمِ

2 مَلِكِ مُلُوكِ الْوَرَانِ فِي الْعَالَمِ شَمْسُ الدُّنْيَا وَالِدِ الْدِّينِ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ صَاحِبِ الدِّيْوَانِ

3 خَلَدَ اللَّهُ دَوْلَتَهُ فِي سَنَةِ سَبْعِينَ وَسِتِّمِائِهِ

1. Emera bi-‘imâreti hâzihi’l-medreseti es-sâhibü’l-a’zamü

2. Melikü mülûki’l-virâni fi’l-‘âlemi şemsü’d-dünyâ ve’d-dîni Muhammed bin Muhammed bin Muhammed sâhibü’d-divan

3. Halled Allahu devletehu fi sene seb’in ve sitti mi’e.

“Bu medreseyi yüce dost, âlemin viranesinin krallarının kralı, dünya ve dinin güneşi, divan sahibi Muhammed oğlu Muhammed’in oğlu Muhammed 670 senesinde inşa ettirdi. Allah onun devletini ebedi kılsın”.

Taç kapı kitabelerinden başka yine beden duvarında, taç kapının sağında ve solunda bulunan pencerelerin sağ kenarından başlayıp yukarı ve ortada düğüm oluşturarak soldan devam eden yazı şeridi (Fotoğraf: 19) görülmektedir. Taç kapıya kıyasla çok daha fazla yıpranmış olan bu bölümlerde yazının tamamı okunamamakta, ancak “ve’saadeti” (و السعادة), “ve’l-kudreti” (و القدرة), “ve’l-azameti” (و العظمة) gibi bazı kelimeler seçilebilmektedir.

Pencere kenarında bulunan kitabeler de Selçuklu sülüsü ile taşa işlenmiştir. Yazının zemininde rumî ve palmetlerden oluşan süsleme örnekleri görülmektedir. Bu yazı şeridinin hemen dışında yine rumî zencerek motifi ve onun dışındaki geniş kuşakta da geometrik geçme motiflerinden oluşan süsleme bulunmaktadır. Bu kitabede kullanılan harflerin ölçüleri ve formları birbiriyle uyumlu değildir. Bu durumun ortadaki düğümden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

vi. Yazıların Hüsn-i Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi:

Sivas Çifte Minareli Medrese, süsleme özellikleri, yazıları ve abidevi taç kapısıyla Anadolu Selçuklu dönemi sanatının en başarılı ve gösterişli örneklerinden biridir. Yapının inşa tarihini bildiren inşa kitabesi, medresenin hangi alanda eğitim verdiğini gösteren ayet kitabesi ve tam olarak okunamasa da cephe duvarlarında yer

¹⁷ A. Fikri Yavuz, *a.g.e.*, s. 207.

alan pencereleri etrafındaki kuşak yazılarıyla Selçuklu sülüsünün tüm karakter özelliklerini yansıtmaktadır.

Genel itibarla yuvarlak karakterli harfler, rumî motifine benzer zülfeler ve incelerken biten dik harfler XIII. yüzyıl Selçuklu sülüsünün temel özellikleri olmakla birlikte Çifte Minareli Medrese örneğinde açıkça görülebilmektedir. Yine yazı arasında kalan boşlukların rumî motifleriyle doldurulması, yazıya zemin oluşturacak şekilde rumî süslemenin kullanılması da bu dönemin belirgin özelliği olarak bu yapıda karşımıza çıkmaktadır.

Konya Alâeddin Camii¹⁸.

- i. Yapının Adı:** Alâeddin Camii.
- ii. Bulunduğu Yer:** Şehir merkezinde sondaj ve arkeolojik kazıların dahi yapıldığı bir höyük üzerinde, Alâeddin Tepesi’nde yer almaktadır. İç kalede kasrın ortasında Taht Mahallesinde yer almaktadır.
- iii. Yazı Karakteri:** Alâeddin Camii’nin kitabeleri devrinin en güzel örneklerini temsil edebilecek nitelikte Selçuklu sülüsü ile yazılmıştır. Yazı karakterinin göstergesi olarak dik harflerin kalın başlayıp ince bitişleri, çanaklı harflerin yuvarlaklığı ve harf zülfelerindeki rumi motifleri örnek gösterilebilir.
- iv. Tarihçesi ve Bugünkü Durumu:** Günümüzde tadilat halinde olan yapı, inşâ edildiği döneme ait mimarî özellikleri korumaktadır. Alâeddin Camii şimdiki halini almasına kadar geçirdiği onarımlar ve zaman içerisinde yapılan eklentiler dikkate alındığında Anadolu Selçuklu tarihi içerisinde önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.
- v. Kitabe:** Alâeddin Camii, kitabe bakımından oldukça zengin ve güzel örneklerle sahiptir. Caminin harime giriş kapısının iç tarafında hattat ketebesini bulunması bakımından da Alâeddin Camii ayrı bir önem taşımaktadır. Yapının tarihlendirmesinin yapılabilmesi ve mevcut kitabeler arasında en eski tarihi vermesinden dolayı minber giriş kapısının üzerindeki tek satırlık kufi kitabe (Fotoğraf: 20) önemlidir.

Bu kitabenin Arap harfleriyle yazılışı, günümüz Türkçesiyle okunuşu ve anlamı şöyledir;

عَزَّ الدُّنْيَا وَ الدِّينِ أَبُو الفَتْحِ مَسْعُودُ بْنُ قَلِجٍ أَرْسَلَانَ نَاصِرِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ

“İzze’ d-dünya ve’ d-din ebu’l-feth Mes’ud bin Kılıçarslan nasır emir el-müminin.”

¹⁸ Konya Alâeddin Camii, hem selâtin camii olması, hem de geçirdiği onarımlardan dolayı pek çok kitabe ve yazı kuşağına sahip bir yapıdır. Bu bölümde Alâeddin Camii’ne ait kitabelerin, Selçuklu sülüsü bahsini açıklamaya yetecek kadar örneğine yer verilecektir.

“Dinin ve dünyanın yardımcısı, fetihler babası, müminlerin emiri Kılıçarslan oğlu Mesud.”

Bu tek satırlık kitabe, kufi hatla yazılmıştır. Yazının süsleme ile iç içe oluşu, çanaklı olması gereken harflerin köşeli halde yazılışları ve zemindeki geçme motifinin yazıya yaklaştıkça rumi motifine dönmesi erken dönem özelliklerindedir.

Ankara Arslanhane Camii mihrabında uygulanan yazı ve süsleme özellikleri ile büyük benzerlikler gösteren Konya Alâeddin Camii mihrabı da devrinin tüm özelliklerini yansıtan oldukça güzel bir örnektir. Mihrap kuşağında ve alınlık panosunda görülen çini süsleme ve Selçuklu sülüsü ile yazılan Ayet-el Kürsi de Selçuklu üslubunu taşımaktadır. Mihrap kuşağındaki altıgenlerden oluşan geçme motifi, kenar suyu deseni olarak işlenen rumi zencerek ve çinilerde tercih edilen patlıcan moru, turkuaz gibi renkler Arslanhane Camiinde de karşımıza çıkan dönem özellikleridir.

Mihrap sütuncelerinin üst kısmındaki alınlık panosu kufi celisinin (Fotoğraf: 21) çok iyi bir örneğidir. Dik harflerin pano ortasında oluşturduğu düğümler ve sonrasında üst kısımda yine bu harflerin uçlarına bağlanan rumi motifleri erken dönem Selçuklu yazı sanatının örneğidir. Bu tip kufinin daha gelişmiş hali olarak karşımıza çıkan Selçuklu sülüsü, daha kıvrak hatlara sahip olmasının yanı sıra dik çizgilerdeki keskin duruşuyla da bu kufiden farklı bir görünüm sunmaktadır. Tüm bu yazıların ve düğümlerin zemininde turkuaz renkle işlenmiş helezon ve rumi motifleri de kufi celisinin karakterini yansıtmaktadır.

İç kısımdaki bu kitabelerin haricinde, yapının dış duvarlarında da çok sayıda kitabe bulunmaktadır. Bu kitabelerden biri, yapının kuzey duvarındaki beş satırlık kitabedir. Selçuklu sülüsü ile mermere işlenen bu kitabenin (Fotoğraf: 22) Arap harfleri ile yazılışı, günümüz Türkçesi ile okunuşu ve tercümesi şöyledir;

1 بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَمْرٌ بِعِمَارَةِ
2 هٰذَا الْجَامِعِ السُّلْطٰنِ الْغَالِبِ عَزَّ الدُّنْيَا وَالْاٰ
3 يْنَ سُلْطٰنِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ يْنَ اَبُو الْفَتْحِ كَيْكَاوُسَ بِنْ كَيْخُسْرُو
4 بِنْ قَلِجٍ اَرْسَلَانَ بَرْهَانَ اَمِیْرِ الْمُؤْمِنِیْنَ فِیْ شَهْرِ سَنَةِ سِتِّیْنَ عَشَرَ وَ سِتِّمِائَةَ
5 مُتَوَلِّی الْعَبْدِ الْمُخْتٰجِ اِلٰی رَحْمَةِ اللّٰهِ اَبَاسِ الْاِتَابِیِّ

1. Bismillahirrahmanirrahim emera bi-‘imâreti
2. Hâze’l-câmi’i es-sultânü’l-gâlibü izzü’d-dünyâ ve’d-
3. Dîni sultânü’l-berri ve’l bahreyn ebu’l-fethi Keykâvus bin Keyhusrev
4. Bin Kılıçarslan burhânü emîri’l-mu’minîn fi şühûr-i seneti sittete aşera ve sitte mi’e

5. Mütevellî el-abdü'l-muhtâcü ilâ rahmet'illâhi Ayas El-Atabekî.

“Bağışlayan ve esirgeyen Allah’ın adıyla. Bu caminin yapımını dinin ve dünyanın imdadına koşan, karaların ve denizlerin sultanı, fetihler babası, müminlerin emiri Kılıçarslan oğlu, Keyhusrev oğlu Keykavus, 616 yılında Allah’ın rahmetine muhtaç kulu ve Atabeki Ayas’a emretti.”

Dış cephedeki bir diğer kitabe ise yine Selçuklu sülüsü ile dört satır halinde yazılmıştır. Yer yer tahrip olan bu kitabe (Fotoğraf: 23) yine Ayas El-Atabeki ismini ve dönemin sultanının isimlerini taşımakla beraber tarih de içermektedir. Tahrip olmasına karşın, kitabe geleneği gereği, tamamı kolayca tahmin edilebilen kitabenin Arap harfleriyle yazılışı, günümüz Türkçesi ile okunuşu ve anlamı şöyledir;

1 أَمَرَ بِنَا هَذَا الْمَسْجِدِ وَ التُّرْبَةِ الْمُبَارَكَةِ
2 السُّلْطَانَ الْعَزَّ دُنْيَا وَ الدِّينِ أَبُو الْفَتْحِ
3 كَيْقَاوُسَ ابْنَ السُّلْطَانَ الشَّهِيدِ كَيْخُسْرُو بْنِ قَلِجِ أَرْسَلَانَ
4 نَاصِرِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ مَتَوَلَّى الْعَبْدُ أَيَّاسُ الْآتَابِكِيِّ سَنَةَ سِتِّ مِائَةٍ وَ سِتِّمِائَةَ

1. Emera binâ hâze'l-mescidi ve't-türbeti'l mübareketi
2. Es-sultânü'l'izzü'd-dünyâ ve'd-dîni ebu'l-feth
3. Keykâvus ibn'i-sultâni's-şehîdi Keyhusrev bin Kılıçarslan
4. Nâsirü emîri'l-mü'minîn mütevellî Ayas El-Atabekî sene sittet'i aşera ve sitti mi'e.

“Bu mübarek türbe ve mescidin yapımını dinin ve dünyanın yardımcısı, müminlerin emiri, fetihler babası sultan Kılıçarslan’ın oğlu şehid Keyhusrev’in oğlu Keykavus’un Atabeki Ayas’a 616 senesinde emretti.”

Dış cephede yer alan kitabelerden biri de taç kapı ile kemeri arasındaki üçgen boşluk içerisine yerleştirilen üç satırlık kitabedir. Bu kitabe de yine devrinin sanat zevkine uygun olarak Selçuklu sülüsü ile mermer üzerine kabartma olarak işlenmiştir. Satır araları ince yatay silmelerle ayrılan kitabede yer yer tezyini ve okutucu işaretler kullanılmıştır ki bu durum nadir görülmektedir. Önceki kitabelere göre daha seyrek bir istifle yazılan bu kitabede özellikle tarih satırı rahatça okunabilecek durumdadır.

Taç kapı kitabesinin (Fotoğraf: 24) Arap harfleriyle yazılışı, günümüz Türkçesiyle okunuşu ve anlamı ise şöyledir;

1 بِسْمِ اللَّهِ السَّلَامِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ تَمَّ هَذَا بَيْتِ اللَّهِ السُّلْطَانَ الْمُعْظَمِ عَلَا الدُّنْيَا
2 وَ الدِّينِ أَبُو الْفَتْحِ كَيْقَبَادَ ابْنَ السُّلْطَانَ السَّعِيدِ الشَّهِيدِ كَيْخُسْرُو بْنِ قَلِجِ أَرْسَلَانَ بْنِ مَسْعُودِ
3 نَاصِرِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى يَدِ الْعَبْدِ الْفَقِيرِ الْمُحْتَاجِ إِلَى رَحْمَةِ اللَّهِ مَتَوَلَّى أَيَّاسُ الْآتَابِكِيِّ سَنَةَ
سِتِّ مِائَةٍ وَ سِتِّمِائَةَ

1. Bismillâhi es-selâmü alâ Resûlillâhî temme hazâ beytellâhi es-sultanü'l-muazzâmü alâ'ed-dünyâ
2. Ve'd-dîni ebu'l-fethi Keykubâd ibn'i-sultân es-saîd eş-şehîd Keyhusrev bin Kılıcarslan bin Mes'ûd
3. Nâsıru emîri'l-mü'minin alâ yedi'l-abdi'l-fakir el-muhtâc ilâ rahmetillâhi mütevellî Ayâs El-Atabekî sene seb'a aşrate ve sitti mi'e.

“Allah’ın adıyla, Selam Onun Resulü üzerine, Bu Allah’ın evi Muazzam Sultan, fetihler babası, müminlerin Emirinin yardımcısı, din ve dünyanın yardımcısı, din ve dünyanın yücesi Mesud oğlu, Kılıç Arslan oğlu şehitlerin efendisi Keyhüsrev oğlu Keykubad’ın Atabeki ve mütevellî, Allah’ın rahmetine muhtaç fakir kul Ayaz eliyle, 617 (1220- 1221) senesinde tamamlandı.”

Yine dış cephede bulunan bir başka kitabe ise avlu girişinin üzerindeki mermere yerleştirilmiş yuvarlak formlu çiniye iki sıra halinde yazılmıştır. Dıştaki sıra Selçuklu sülüsünün celisiyle yazıldığı için yıpranmalar okunmasına engel olmamaktadır. Ancak iç sıra oldukça ince bir hatla yazıldığı için yıpranan kısımların okunması zorlaşmaktadır. Anadolu Selçuklularının çini sanatındaki üslubunu ortaya koyan bu küçük kitabe (Fotoğraf: 25) açık mavi ve beyaz renklerle bezenmiştir. Yer yer rumi motifleri kullanılarak doldurulan boşlukların yanı sıra dik harflerin zülfeleri de rumi şeklindedir.

Bu kitabenin Arap harfleriyle yazılışı, günümüz Türkçesiyle okunuşu ve anlamı ise şöyledir;

السُّلْطَانُ الْمُعْظَمُ عَلَا الدُّنْيَا وَ الدِّينِ

هجرت پيغامبر عليه السلام عمل كريم الدين اردشاه ... شهور سنة سبعة عشر و ستتمايه

Dıştaki halkada Selçuklu sülüsü ile;

“Es-sultânü'l-mu'azzamü alâ'ed-dünyâ ve'd-din” yazmaktadır. Dinin ve dünyanın muazzam sultanı anlamına gelmektedir. Celi (iri) karakterde yazıldığı için yıpranmış olmasına rağmen rahatlıkla okunabilmektedir. İç halkada, nesih yazı ile;

“Hicret-i peygamber aleyhi's-selâm amile Kerîmü'd-dîn Erdişah (okunamamıştır) şuhûru seneti seb'ate 'aşere ve sitte mi'e.

Bu kısmın Türkçe anlamı ise şöyledir;

“Peygamber aleyhi's-selâmın hicretinin 617. senesinde Kerimüddin Erdişah (okunamamıştır) tarafından yapılmıştır.”

vi. Yazının Hüsn-i Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi:

Alâeddin Camii kitabeleri incelendiğinde, Selçuklu sülüsünü tam anlamıyla temsil edecek nitelikte örnekler görülmektedir. Bu yazıların ortak ve en önemli özelliği her birinde zülfeli harflerin zülfelerinde rumi motifinin üsluplaşmış hallerinin görülebilmesidir. Yine dik çizgilerin tamamının kalından başlayıp incelererek sona

ermesi ve kelime aralarında seyrek de olsa kullanılan rumî tepelik motifleri de Anadolu Selçuklu üslubunun başlıca göstergeleridir. Bu anatomik özelliklerin yanı sıra kitabelerde görülen satır aralarındaki yatay silmeler ve satır nizamında görülen kısmi teşrifat ihlalleri ve noktalama işaretlerinin eksikliği de Anadolu Selçuklu dönemine ait özelliklerdendir.

Bazı kitabelerde görülen okutucu ve tezyini işaretler ilkel bir forma sahip olsa da hat sanatı bakımından bunların kullanılmış olması önemlidir. Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları dönemine kadar yazı içerisinde oluşan boşlukları doldurmada kullanılan süsleme elemanlarının yavaş yavaş yerini hüsn-i hat sanatına ait olan tirfil ve tırnak gibi işaretlere bırakması hüsn-i hattın kullanım sahasını ve sıklığını genişlettiğini göstermede bir delil olarak düşünülebilir.

SONUÇ

Yapılan araştırmanın sonuçları ve bu sonuçlara ilişkin değerlendirme 13. yüzyıl Anadolu Selçuklu dinî mimarî eserlerinde görülen yazı karakterinin kendine ait ölçülerinin ve yazım estetiğinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Fotoğraf: 3 ve 8’de örnekleri incelendiği üzere Selçuklu sülüsü olarak detaylarını verdiğimiz yazı karakterinde göze çarpan belirgin farklılıklar arasında harf zülfeleri, kalından inceye doğru giden dikey çizgiler, harfler arasındaki yakınlık, satırların genellikle aşağı doğru bitirilmesi, kitabelerde bile ortaya çıkan sıkışıklık, belli bir bölgede toplanan hareke ve tezyinî işaretler, harf aralarında kalan boşluklarda görülen bitkisel veya geometrik süsleme elemanları sayılabilir. Yine Selçuklu sülüsünü kendinden önceki yazılardan ayıran farklar arasında en önemlisi makûlî hattına kıyasla fazlaca yuvarlak; kufî hattına göreyse kalemle yazılmasından ötürü daha doğal oluşu sayılmalıdır. Kendinden önceki dönem yazılarıyla arasındaki benzerlik olarak ise yazı zemininde görülen rumî ve diğer bitkisel süslemeler ile döneme bağlı olarak yazı ve süslemelerdeki renk benzerlikleri sayılabilir. Zaten Anadolu Selçukluları sonrasında Beylikler dönemiyle birlikte, hüsn-i hat alanında yavaş yavaş Türk ekolü (Şeyh üslûbu) şekillenmeye başlamıştır. Selçuklu sülüsünü diğer yazı türlerinden ayıran farklar harf anatomilerinden başlayarak, satır nizamından, kelime grupları içerisindeki yatay ve dikey harflerin dağılımından, harflerin zülfelerinden, harf bağlantılarından, kullanılan tezyinî işaretlere kadar kendini göstermektedir. Selçuklu sülüsünün kendinden sonraki Anadolu Beylikleri ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerine ait mimarî eserlerde ve kitap sanatlarında da etkisini bir süre devam ettirmiş olması ve “Türk hat sanatı” ekolünün gelişimindeki etkileri; onun kûfî, muhakkak vs. gibi farklı bir isimle sınıflandırılması gerektiğini düşünme sebebimizdir.

KAYNAKÇA

Aslanapa, Oktay (1991), *Anadolu’da İlk Türk Mimarîsi Başlangıcı ve Gelişmesi*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara.

“Divriği Ulu Camii”

- <https://www.semerkanddanbosnaya.com/portfolio/divrigi-ulu-cami/> (15.11.2017).
- Ekiz, Mehmet (1998), *Niğde Alâaddin Camii'nin Anadolu Selçuklu Mimarisi İçindeki Yeri ve Önemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- Gabriel, Albert (1954), *Kayseri Türk Anıtları*, (Yy.) Ankara.
- Hollingsworth, Mary (2009), *Dünya Sanat Tarihi*, İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- Konyalı, İbrahim Hakkı (1978), *Ankara Camileri*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Mesut, Dündar (2009), “Bor Camileri”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, s. 26, 2009 Güz, s.62.
- “Muğak Attari Camii”
- <https://okuryazarim.com/mugak-attari-cami/> (15.11.2017).
- Oral, M. Zeki (1962), “Anadolu’da San’at Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeler ve Tarihçeleri”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 5, Ankara- 1962, s. 23-77.
- Öney, Gönül (1990), *Ankara Arslanhane Camii*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Öney, Gönül (1992), *Anadolu Selçuklu Mimarî Süslemesi ve El Sanatları*, İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Özkarıcı, Mehmet (2001), *Niğde’de Türk Mimarisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- “Ribat-ı Melik Kervansarayı”
- <https://okuryazarim.com/ribat-i-melik-kervansarayi/> (15.11.2017).
- Şahinoğlu, Metin (1977), *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazının Dekoratif Eleman Olarak Kullanılışı*, Türk Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tüfekçioğlu, Abdülhamit (2001), *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Yavuz, Ali Fikri (1967), *Kur'an-ı Kerîm ve Meâl-i Âlîsi*, Sönmez Yayınevi, İstanbul.
- Yetkin, Suut Kemal (1954), *İslam Sanatı Tarihi*, Ankara.

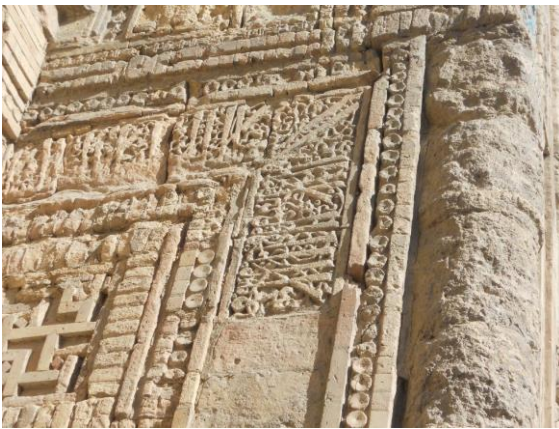
EK-1. FOTOĞRAFLAR

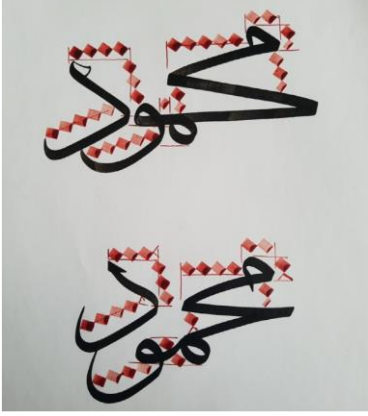
Fotoğraf 1:Divriği Ulu Camii portalinden yazı ve süsleme detayı <https://www.semerkanddanbosnaya.com/portfolio/divrigi-ulu-cami/> (15.11.2017).

Fotoğraf 2: Ribat-ı Melik (M. 1152) portalini ve yazı kuşağı. Ribat-ı Melik (M. 1152) portalini ve yazı kuşağı. <https://okuryazarim.com/ribat-i-melik-kervansarayi/> (15.11.2017).

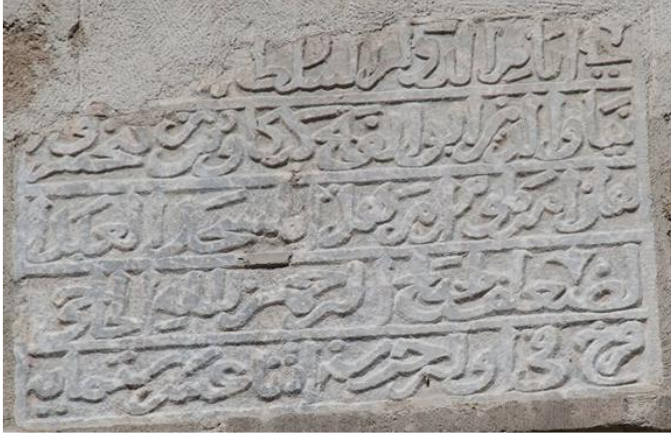
Fotoğraf 3: Muğak Attari Camii (12. Yy.) portal detayı.
<https://okuryazarim.com/mugak-attari-cami/> (15.11.2017).

Fotoğraf 4: Amasya Burmalı Minare Camii usta kitabesinin günümüz celi sülüsü ile kıyaslanması.

Fotoğraf 5: Akçagizlenmez Camii usta kitabesi. Anadolu Selçuklu dönemi M. 1215.

Fotoğraf 6: Akçagızlenmez Camii inşa kitabesi. Anadolu Selçuklu dönemi, M. 1215.

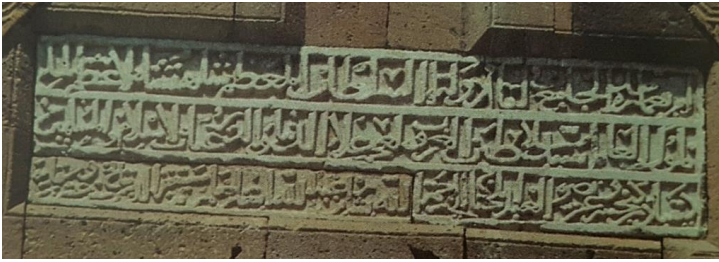
Fotoğraf 7: Arslanhane Camii minber korkuluğundaki dua kitabesi, Anadolu Selçuklu dönemi, H. 689.

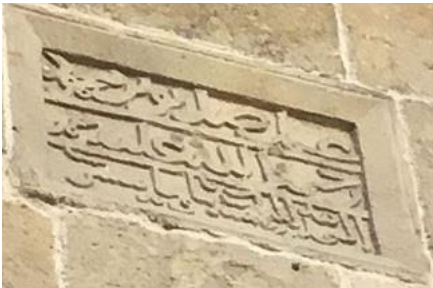
Fotoğraf 8: Arslanhane Camii minberindeki usta kitabesi, Anadolu Selçuklu dönemi, H. 689.

Fotoğraf 9: Arslanhane Camii kitabesindeki “amile” kelimesinin günümüz celi sülüsü ölçülerinde yazılışı ve selçuklu sülüsü ile arasındaki farklar.

Fotoğraf 10: Niğde Alâeddin Camii inşa ve usta kitabesi, Anadolu Selçuklu dönemi, M. 1223 (Fotoğraf: Mehmet Özkarcı, Niğde’de Türk Mimarisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s. 435.).

Fotoğraf 11: Niğde Alâeddin Camii usta kitabesi, Anadolu Selçuklu dönemi, M. 1223 (Fotoğraf: Mehmet Özkarcı, Niğde’de Türk Mimarisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s. 435.).

Fotoğraf 12: Niğde Alâeddin Camii (M. 1223) mihrap kitabesi, Anadolu Selçuklu dönemi.

Fotoğraf 13: Niğde Alâeddin Camii dua kitabesi, Anadolu Selçuklu dönemi, M. 1223 (Fotoğraf: Mehmet Özkarcı, Niğde’de Türk Mimarisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s. 437.).

Fotoğraf 14: Sıraceddin Medresesi (M. 1238) cephesi. Anadolu Selçuklu dönemi.

Fotoğraf 15: Sıraceddin Medresesi (M. 1238) iç mekânı ve tonoz sistemi. Anadolu Selçuklu dönemi.

Fotoğraf 16: Sıraceddin Medresesi (M. 1238) kitabesi. Anadolu Selçuklu dönemi.

Fotoğraf 17: Sivas Çifte Minareli Medrese (M. 1271) taç kapısı ve ayet kitabesi.

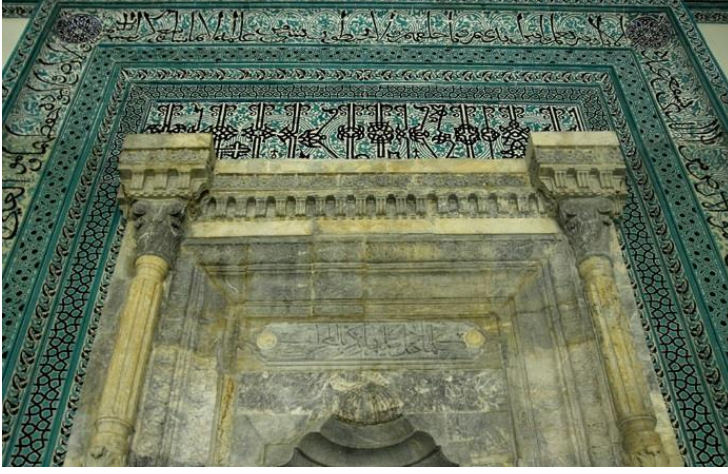
Fotoğraf 18: Sivas Çifte Minareli Medrese (M. 1271) taç kapısı ve inşa kitabesi. Anadolu Selçuklu dönemi.

Fotoğraf 19: Sivas Çifte Minareli Medrese (M. 1271) taç kapısı yanındaki pencere kitabesi. Anadolu Selçuklu dönemi.

Fotoğraf 20: Konya Alâeddin Camii (M. 1220) minber kitabesi. Anadolu Selçuklu dönemi.

Fotoğraf 21: Konya Alâeddin Camii (M. 1220) mihrap yazı ve süslemeleri. Anadolu Selçuklu dönemi.

Fotoğraf 22: Alâeddin Camii (M. 1220) kuzey cephe kitabesi. Anadolu Selçuklu dönemi.

Fotoğraf 23: Alâeddin Camii (M. 1220) inşa kitabesi. Anadolu Selçuklu dönemi.

Fotoğraf 24: Alâeddin Camii (M. 1220) taç kapı kitabesi. Anadolu Selçuklu dönemi.

Fotoğraf 25: Alâeddin Camii (M. 1220) avlu girişindeki çini kitabe. Anadolu Selçuklu dönemi.